

М.Махаматов
ТДЮУ катта ўқитувчиси, PhD

БИРЛАШИШ ЭРКИНЛИГИ ПРИНЦИПИНING ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИГА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯСИ

Аннотация: мақолада Халқаро меҳнат ташкилотининг тўрт фундаментал принципларидан бири – бирлашиш эркинлиги ва жамоа музокараларини олиб боришга бўлган ҳуқуқни акс эттирувчи нормаларнинг аҳамияти, уларнинг Ўзбекистон миллий қонунчилигига имплементацияси ўрганилган. ХМТ назорат органи Конвенция ва тавсияларни қўллаш бўйича экспертлар қўмитасининг халқаро нормаларни қўллаш бўйича тавсияларини амалга ошириш йўллари таҳлил қилинган, бирлашиш эркинлиги нормаларини қўллаш бўйича хорижий давлатлар тажрибаси қийосланган.

Таянч сўзлар: принцип, конвенция, вакиллик органи, бирлашиш ҳуқуқи, имплементация, жамоа музокаралари

Аннотация: в статье исследован значение норм, отражающий один из четырех основополагающих принципов Международной организации труда – свобода объединения и ведение коллективных переговоров, их имплементация в национальное законодательство Узбекистана. Проанализированы пути реализации рекомендаций надзорного органа МОТ Комитета экспертов по применению конвенций и рекомендаций, сравнивается опыт зарубежных стран по применению норм о свободе объединения.

Ключевые слова: принцип, конвенция, представительный орган, право на объединения, имплементация, ведение коллективных переговоров.

Annotation: the article examines the meaning of norms that reflect one of the four fundamental principles of the International labor organization-freedom of Association and collective bargaining, their implementation in the national legislation of Uzbekistan. The article analyzes ways to implement the recommendations of the ILO Supervisory body, the Committee of experts on the application of conventions and recommendations, and compares the experience of foreign countries in applying the norms on freedom of Association.

Keywords: principle, convention, representative body, right of association, implementation, collective bargaining.

Бирлашиш эркинлиги ва жамоавий музокараларни олиб боришга бўлган ҳуқуқни амалда тан олиш принципини таъминлашга қартилган 1948 йил 9 июлдаги “Бирлашмалар эркинлиги ва касаба уюшмаларига бирлашиш ҳуқуқини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги 87-сонли конвенция ҳамда 1949 йил 1 июлдаги Жамоа музокараларини ташкил этиш ва юритиш ҳуқуқи принципларини қўлланиши тўғрисидаги 98-Конвенциялар қабул қилинган [1].

Мазкур конвенция Халқаро меҳнат конференцияси томонидан қабул қилинган бўлиб, 21 моддани ўз ичига олади. Унинг 1-моддасидаёқ мазкур ҳужжатни ратификация қилган ва унга нисбатан кучга кирган давлатларга конвенцияда келтирилган қоидаларни бажариш мажбуриятини юклайди. Фикримизча, мазкур модда 1998 йилги ХМТ Декларацияси қабул қилинганидан сўнг янада мустаҳкамланди. Бунга

сабаб, **биринчидан**, конвенция 1-моддаси фақатгина ушбу ҳужжат қайси аъзо-давлатга нисбатан кучга кирган бўлсагина қўлланилиши лозимлиги назарда тулади, яъни унинг ҳудудий ҳаракат доираси муайян аъзо-давлатга нисбатан кучга кириши билан чегараланган; **иккинчидан**, 1998 йилги ХМТнинг Меҳнат соҳасидаги асосий ҳуқуқ ва принциплар тўғрисидаги декаларцияси 2-бандига мувофиқ аъзо-давлатлар фундаментал принципларни ўзида мужассам этган конвенцияларни Ташкилотга аъзоликлари жиҳатидан, уларни ратификация қилмаган бўлсалар ҳам бажариш мажбуриятини оладилар [2].

Бирлашиш эркинлиги, уни таъминлаш масаласи нафақат меҳнаткашларга балки иш берувчиларга ҳам бевосита тегишлидир. Конвенцияга мувофиқ меҳнаткашлар ва иш берувчилар, ҳеч бир чеклашларсиз, ташкилот таъсис этиш ва фақат ушбу ташкилотнинг қоидаларига бўйсунган ҳолда, ўзлари танлаган ташкилотга олдиндан рухсат олмасдан қўшилиш ҳуқуқига эга.

Мазкур ҳуқуқнинг таъминланиши қандай аҳамият бор деган саволга қуйидагича жавоб беришимиз мумкин: **биринчидан**, меҳнаткашлар ва иш берувчиларнинг кучли ва мустақил бирлашмалари меҳнат бозорини самарали тартибга солишнинг асосий воситаларидан бири бўлиб хизмат қилади; **иккинчидан**, меҳнаткашлар ва иш берувчилар ўртасида ижтимоий мулоқотни кучайтириш, юзага келиши мумкин бўлган низоларни олдини олиш функциясини бажаради; **учинчидан**, меҳнат шароитларини яхшилаш, муносиб меҳнатни таъминлаш ва умуман инсон ҳуқуқларин амалга оширишда кўмакдош бўлувчи фуқаролик жамияти институт вазифасини бажаради.

Мазкур фикрларимизнинг исботини Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси, Ўзбекистон Республикасининг Касаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисидаги қонунида ҳам кўришимиз мумкин. Хусусан, касаба уюшмаси ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларидаги фаолият турига кўра ўз аъзоларининг меҳнат ҳуқуқлари ва бошқа ижтимоий-иқтисодий ҳуқуқларини ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш учун муштарак манфаатлар билан боғланган фуқароларнинг жамоат бирлашмасидир. Ходимлар, олий ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларида таълим олаётган шахслар ҳамда иш билан таъминланган бошқа шахслар ҳеч қандай тафовутсиз ва олдиндан рухсат олмай туриб, ихтиёрий равишда касаба уюшмаларини тузиш ҳуқуқига, шунингдек касаба уюшмаларига уларнинг уставларига риоя этиш шарти билан кириш ҳуқуқига эгадир [3].

Конвенциянинг 3-моддаси 2-қисми меҳнаткашлар ва иш берувчилар бирлашмаларининг мустақиллигини таъминлашга хизмат қилувчи қоидаларни мустаҳкамлаган. Давлат органлари бирлашиш ҳуқуқини чекловчи ёки унинг қонуний амалга оширилишига қаршилик қилувчи ҳар қандай аралашувдан тийилиши керак.

Бугунги кунда ХМТ маълумотида кўра жаҳон амалиётида меҳнаткашлар ва иш берувчиларнинг муайян вакиллик ташкилотларини таъсис этишни чекловчи ҳолатлар деярли учрамайди. Бироқ мазкур даражага эришгунга қадар, бирлашиш ҳуқуқини тақиқловчи энг кўп учрайдиган шакллардан бири бу ҳукумат томонидан аввалдан муйян ташкилотни

белгилаб қўйиш ва унга барча ишчилар аъзо бўлиш мажбуриятининг мавжудлиги, эътибор беринг мажбурият, ҳуқуқ эмас ҳамда давлат билан келишмасдан ташкил этилган бошқа ташкилотлар эса ноқонуний деб эълон қилинар эди [4].

Ўзбекистон қонунчилигига биноан касаба уюшмалари ўз уставларида белгиланган мақсадларга ва вазифаларга мувофиқ равишда бошқа мамлакатларнинг касаба уюшмалари билан ҳамкорлик қилиш, ўз хоҳишига кўра халқаро ва бошқа касаба уюшмалари бирлашмаларига ва ташкилотларига кириш ҳуқуқига эгадирлар.

Дарҳақиқат нафақат миллий даражада, балки халқаро даражада ҳамкорлик алоқаларин йўлга қўйиш, икки томонлама ва кўп томонлама ўзаро манфаатли ҳамкорлик: **биринчидан**, хорижий мамлакатлар ижобий тажрибаларини ўзлаштириш, мазкур соҳадаги миллий механизми такомиллаштириш имкониятини юзага келтирса; **иккинчидан**, миллий қонунчилик асослари халқаро умум эътироф этилган стандартларга янада мувофиқлаштирилади; **учинчидан**, меҳнаткашларимиз ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини давлатимизда ва ундан ташқарида самарали ҳимоя билан таъминлаш имконияти янада ортади.

Ўз ўрнида Халқаро касаба уюшмалари Конфедерацияси (ХКУК) таркибига 333 та миллий касаба уюшма марказларини олган, жаҳоннинг 163 мамлакатидagi 180 миллионга яқин ходимларни бирлаштирган йирик касаба уюшма бирлашмаси ҳисобланади. ХКУК доирасида бир неча регионал ва халқаро касаба уюшма тузилмалари, шу жумладан, Касаба уюшмалари Европа конфедерацияси ҳамда Европа ҳудуди ва МДХ мамлакатларини ўз ичига олган Касаба уюшмалари Умумевропа регионал кенгаши фаолият кўрсатади [5]. Мана шу рақамларнинг ўзиёқ халқаро ҳамкорлик алоқаларининг нечоғлик салмоқли эканлигидан далолат беради.

98-Конвенция касаба уюшмаларига бирлашиш ва жамоа музокараларини олиб боришга бўлган ҳуқуқни қўллаш масалаларини тартибга солишга қаратилган бўлиб, уни Ўзбекистон меҳнат қонунчилигига имплементацияси ва қўлланилиши бўйича ХМТ Экспертлар қўмитаси ўз мулоҳазасини билдириб ўтган. Мулоҳазанинг мазмунига кўра, ташкилотлардан ходимларнинг вакиллик органи сифатида касаба уюшмалари ва бошқа вакиллик органлари биргаликда фаолият олиб бориш, шу билан бирга жамоа музокараларига киришиши мумкинлигига эътироз билдирилган ва Меҳнат кодексининг 21, 23, 31, 35, 36, 48, 49 и 59 моддаларига ўзгартириш киритиш бўйича муайян чоралар кўришни сўраган.

Меҳнат кодексининг юқорида келтириб ўтилган моддаларида кўрсатилган асосий камчилик бу муайян корхонадаги ходимлар вакиллик органининг тегишли масалалар бўйича қатнашишда қайси бирига устуворлик бериши назарда тутилмаганлигидир. Шу билан бирга Қўмита фикрича, бошқа вакиллик органлари фақатгина Касаба уюшмалари вакиллиги мавжуд бўлмагандагина иштирок этиши мумкинлиги қонун нормалари билан тартибга солиб қўйилиши лозим, акс ҳолда ходимларнинг нуфузли вакиллик органлари (касаба уюшмалари) фаолияти принципини қўллашга зарар етказиши мумкин.

Меҳнат кодексининг 21-моддасида “Корхонада бошқа вакиллик органларининг ҳам бўлиши касаба уюшмаларининг ўз вазифаларини амалга ошириш

борасидаги фаолиятига тўсқинлик қилмаслиги лозим”лиги назарда тутилган, бироқ уларнинг қайси бири тегишли масалаларни ҳал этишда юқори мавқега эгалиги белгиланмаган. Ўзбекистон Республикасининг “Касаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги қонуни [6] 9-моддасига кўра “Касаба уюшмалари иш берувчи, иш берувчиларнинг бирлашмаси билан жамоа музокараларини олиб боришда ва жамоа шартномаларини, келишувларини тузишда устувор ҳуқуққа эга бўлади...” деб мустаҳкамлаб қўйилган. Эътибор бериладиган бўлса, Қонун жамоа музокараларини олиб боришда ва жамоа шартномаларини, келишувларини тузишда касаба уюшмаларига устуворлики назарда тутмоқда, бошқача айтганда касаба уюшмалари бошқа вакиллик органларига нисбатан нуфузли ташкилот сифатида эътироф этилмоқда.

Бошқа томондан, корхонада касаба уюшмаларидан ташқари ходимларнинг бошқа вакиллик органининг ҳам бўлиши, улар ўртасида рақобатнинг юзага келишига олиб келиши мумкин. Меҳнат кодексига кўра, вакиллик қилишни ҳамда ўз манфаатларини ҳимоя этишни ишониб топширадиган органи ходимларнинг ўзлари белгилайдилар. Бироқ, касаба уюшмасидан ташқари бошқа вакиллик органи қандай ҳолларда тузилиши масаласи Меҳнат кодексига назарда тутилмаган.

Бу масалада Россия Федерациясининг тажрибасига назар ташлаш ўринлидир. Чунки, Россия Федерацияси Меҳнат кодекси 31-моддасида ходимларнинг бошқа вакиллик органларини қачон ташкил этиш мумкинлиги тартибга солинган бўлиб, айнан мазкур масала Экспертлар қўмитасининг бир неча бор эътироз билан сўров жўнатишига сабаб бўлган [7]. Эътирознинг мазмунини Ўзбекистон Меҳнат кодексидagi каби касаба уюшмалари ва бошқа вакиллик органларининг биргаликда мавжуд бўлиши ва фаолиятига тааллуқли эди. ХМТнинг 1971 йилда қабул қилинган Ходимларнинг вакиллик органлари тўғрисидаги 143-тавсияси 2-бўлим 4-қисмида ҳам бир муассасада ҳам касаба уюшмалари ҳам бошқа вакиллик органлари бўладиган бўлса, касаба уюшмалари фаолияти устуворликка эгалиги назарда тутилади ҳамда шу бўлим 2-қисм “b” бандига кўра, касаба уюшмаларининг мутлақ ҳуқуқларига кирувчи фаолияти билан ходимлар томонидан мустақил сайланган вакиллар шуғулланмасликлари назарда тутилган.

Қўмитанинг юқоридаги мулоҳазаларини ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси юқоридаги моддаларига ходимларнинг бошқа вакиллик органлари фақатгина касаба уюшмалари мавжуд бўлмагандагина музокараларга кириши мумкинлигини назарда тутувчи тегишли ўзгартиришларни киритиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Юқоридагилардан келиб чиқиб хулоса қилиш мумкинки, бирлашиш эркинлиги принципи универсал даражада халқаро миқёсда эътироф этилган ҳамда нафақат меҳнаткашлар балки иш берувчиларнинг ҳам манфаатларини ҳимоя қилишда бирдек долзарб аҳамият касб этади. Мазкур ҳуқуқ бўйича алоҳида халқаро ҳужжатларнинг қабул қилинганлиги, қолаверса ХМТнинг 87-сонли конвенциясининг фундаментал дея эълон қилинганлиги бунинг далилидир. Ўзбекистон Республикаси ХМТнинг аъзоси сифатида меҳнат соҳасида қабул қилинган ва қилинаётган миллий қонун ҳужжатларини халқаро ҳужжатларга мослаштириш,

ратификация қилинган халқаро шартномалар нормаларини имплементация қилишда катта ютуқларга эришган. Умуман олганда, миллий қонунчилигимизнинг бирлашиш ҳуқуқини назарда тутувчи қоидалари халқаро шартнома нормаларига тўла мос келади ва муносиб меҳнатни таъминлаш, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасида Ўзбекистон ўзаро манфаатли, тенг ҳуқуқли ҳамкорликни ривожлантиришда давом этмоқда.

Адабиётлар рўйхати:

1. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар. Масъул муҳаррир А.Х. Саидов. – Т.: “Адолат”, 2004 йил. 140-б.
2. Декларация МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда. – Женева: МБТ, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Қасаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги 638-XII-сон қонуни.
4. Свобода объединения на практике: извлеченные уроки. Доклад генерального директора МОТ. Международная конференция труда, 97-я сессия 2008. – Женева: МБТ, 2008. – С. 11.
5. Ўзаро манфаатли ҳамкорликни ривожлантириш йўлида - <https://kasaba.uz/>
6. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2016 й., 48-сон, 546-модда
7. Observation (CEACR) - adopted 2017, published 107th ILC session (2018). https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3344315

А.Р.Ибрагимова,

ТДЮУ Бизнес ҳуқуқи кафедраси
катта ўқитувчиси

ТАШҚИ САВДОДА ЭКСПОРТНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

Аннотация: мақолада ташқи савдо бўйича назариялар таҳлил қилиниб, ушбу назарияларда Ўзбекистонда экспортни қўллаб-қувватлашга қаратилган ёндашувлар борасида фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: ташқи савдо, экспорт, мутлақ афзалликлар назарияси, протекционизм, қиёсий афзалликлар назарияси, Портер назарияси, экспорт стратегияси.

Аннотация: в статье анализируются теории внешней торговли и рассмотрены подходы к поддержке экспорта в Узбекистане.

Ключевые слова: внешняя торговля, экспорт, теория абсолютного предпочтения, протекционизм, теория сравнительных преимуществ, теория Портера, экспортная стратегия.

Annotation: the article analyzes the theories of foreign trade and comments on the government's approaches to supporting export in Uzbekistan

Keywords: foreign trade, export, absolute preference theory, protectionism, comparative advantage theory, Porter's theory, export strategy.

Дунё бўйича товарлар ва хизматлар айланиши мамлакатларнинг ўзаро ҳамкорлиги, иқтисодий барқарорлиги ва пул маблағларининг узлуксиз ҳаракатланиши учун хизмат қилади.

Давлатнинг ташқи савдо фаолияти мамлакат учун зарурий маҳсулотларни импорт ва ишлаб чиқарилган маҳаллий маҳсулотларнинг чет эллик ҳамкорларга экспорт қилишда ифодаланади.

Миллий қонунчиликка кўра, ташқи савдо фаолияти халқаро товарлар ва хизматлар савдоси соҳасидаги тадбиркорлик фаолиятидир.

Ташқи савдо фаолияти товарлар, ишлар, хизматлар, ахборот, интеллектуал фаолият натижалари, шу жумладан, уларга доир мутлақ ҳуқуқлар (интеллектуал мулк) билан халқаро айирбошлаш соҳасида тадбиркорлик фаолиятининг алоҳида туридир [1].

Ташқи савдо фаолияти товарларни ва хизматларни экспорт ва импорт қилиш йўли билан амалга оширилади [2].

Давлатлар ўз манфаатлари ва эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда ташқи савдо фаолиятини тартибга соладилар, ташқи савдо сиёсатини белгилайдилар. Хусусан, ҳар бир давлат ўзининг имкониятларини тўлиқ ҳисобга олган ҳолда пухта уйланган экспорт стратегиясини ишлаб чиқишга ҳаракат қилади.

Ушбу сиёсатни белгилаш узоқ даврлардан бери ўзини оқлаб келган, айрим пайтларда эса, ҳар бир мамлакат учун ўзига хос равишда ишлаб чиқилган назариялар асосига қурилади.

Бундай назарияларнинг энг дастлабкиси меркантилизм назарияси бўлган.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, халқаро савдо назариясига асос солган меркантилизм таълимоти икки босқични босиб ўтган, дастлабки меркантилизм